

Universiteit
Leiden
The Netherlands

Johan van Meurs : een studie over een pionierend orgeladviseur
Brouwer, J.K.G.

Citation

Brouwer, J. K. G. (2016, June 8). *Johan van Meurs : een studie over een pionierend orgeladviseur*. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/40120>

Version: Not Applicable (or Unknown)

License: [Licence agreement concerning inclusion of doctoral thesis in the Institutional Repository of the University of Leiden](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/40120>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

Cover Page

Universiteit Leiden

The handle <http://hdl.handle.net/1887/40120> holds various files of this Leiden University dissertation

Author: Brouwer, J.K.G.

Title: Johan van Meurs : een studie over een pionierend orgeladviseur

Issue Date: 2016-06-08

Hoofdstuk III

ORGELADVISEURS

In dit hoofdstuk wordt beoogd, een indruk te geven van het landschap van orgeladviseurs in de directe omgeving van Van Meurs: wie waren zij, wat waren hun achtergronden en welke instanties speelden in dit landschap verder een rol? Teneinde enig inzicht in mogelijke antwoorden op deze vragen te krijgen, zal hieronder eerst kort worden ingegaan op het fenomeen ‘orgeladviseur’. Vervolgens zal worden nagegaan wie onder deze noemer actief zijn geweest in Groningen en Drenthe. Daarna zal een aantal adviesorganen de revue passeren. Tot slot zal worden stilgestaan bij het veranderende landschap van orgeladviseurs ten tijde van Van Meurs.

Als een kerkbestuur besluit om een orgeladviseur aan te trekken, betreft dat het inhuren van niet structureel aanwezige personele capaciteit en deskundigheid. Voor de deskundige die vanuit zijn discipline activiteiten op het terrein van de orgelbouw begeleidt, worden in de literatuur diverse benamingen gehanteerd: orgeladviseur, orgelbouwadviser, orgelbouwkundig adviseur, orgeldeskundige, etc. In het kader van dit onderzoek wordt de meest gangbare term gehanteerd: orgeladviseur.

De enige omvangrijke publicatie over het fenomeen orgeladviseur, ‘Orgeladviseur in wisselend perspectief’, is van de hand van organist/orgeldeskundige Jan Jongepier.²⁰⁴ Hij noemt hierin de buitensporige grootte en gecompliceerdheid van een orgel en/of het gegeven dat de opdrachtgever (overheid of kerkgenootschap) verantwoording moet kunnen afleggen als mogelijke argumenten voor het aanzoeken van een adviseur.²⁰⁵ Een orgeladviseur moet voorts in ieder geval beschikken over:

- kennis van subsidiemogelijkheden;
- kennis van (al dan niet Europese) aanbestedingstrajecten;
- muziekhistorische kennis;
- kennis van de uitvoeringspraktijk;
- vaardigheid in het kunnen documenteren van orgels

Een orgeladviseur moet zich dus op het gebied van diverse disciplines begeven en ook kennis hebben van orgeltechniek, akoestiek, binnenhuisarchitectuur, meubelkunst en materiaal; daarnaast moet hij over een kritisch gehoor beschikken. Ook orgeldeskundige Arend Jan Gierveld (1932 -2006) heeft zich in het fenomeen orgeladviseur verdiept. Een bijdrage in voorbereiding ten behoeve van de orgelencyclopedie bleef door zijn overlijden beperkt tot de periode tot ca.

²⁰⁴ In *Het Orgel* 100/1 (2004), 22-28.

²⁰⁵ Zelfs indien sprake was van een mæcenas, werd de behoefte gevoeld om een vorm van ‘controle’ te hebben op de betreffende investering.

1800.²⁰⁶ Wellicht zal deze bijdrage in de toekomst door een andere auteur alsnog worden voltooid en gepubliceerd.²⁰⁷

Jongepier vermeldt in zijn artikel onder meer de adviseur jhr. mr. Samuel Wolther Trip (1804-1886). Bekend is dat hij bij veel Groningse Van Oeckelen-orgels betrokken was.²⁰⁸ In die gevallen waarbij een kerkvoogdij zelf geen adviseur aantrok, speelde het ‘Provinciaal College van Toezicht op de goederen en fondsen van de Nederlandsche Hervormde Gemeenten in de provincie Groningen’ offertes van orgelmakers ter visie door aan Trip: feitelijk was dit een vorm van getrappt adviseurschap.²⁰⁹ De handelwijze van het college illustreert dat dit toezichtsorgaan grote waarde hechtte aan adequate begeleiding van orgelprojecten. Ook Trips tijdgenoot Jan Worp (1821-1891) trad als adviseur op, onder meer in 1865 bij het Van Oeckelen-orgel in de Hervormde kerk van Oude Pekela.²¹⁰

Aan de door Jongepier genoemde adviseurs kunnen nog een aantal anderen worden toegevoegd. Voor Noord-Brabant is dat bijvoorbeeld de in de negentiende eeuw actieve Gregorius van Dijk.²¹¹ In Friesland was in de eerste helft van de negentiende eeuw Steven Wijnands Velds (1798-1862), organist te Sneek, actief als adviseur. De werkzaamheden van de Groningse organist-beiaardier Johannes Tammen (1733-1809) uit als orgeladviseur vonden vooral plaats in de tweede helft van de achttiende eeuw.²¹²

III.1. Individuele orgeladviseurs in Groningen en Drenthe

Johan van Meurs was niet de enige die in Groningen en Drenthe als adviseur werkzaam was. Tot het moment waarop institutionele advieslichamen dit werk grotendeels overnamen, waren daar veel meer adviseurs actief. Per slot was (en is) dit een ‘vrij’ beroep. Een aantal van hen was ook als organist in de stad Groningen werkzaam. Hieronder volgt in alfabetische volgorde een overzicht van tijdgenoten van Van Meurs.

CORNELIS TEUNIS BATENBURG (’s-Gravenhage, 1887 - Groningen, 1955) kreeg zijn eerste orgellessen van Gerrit van der Vlies (1867-1956) op het orgel van de Oude Kerk in Scheveningen en behaalde in 1908 zijn eindexamen op het orgel aan het Koninklijk Conservatorium voor Muziek in ’s-Gravenhage. Hij was van 1909-1924 organist van de Grote kerk in

²⁰⁶ Boekenserie *Het Historische Orgel in Nederland* (Amsterdam 1997-2010), deel 1-15.

²⁰⁷ Mededeling Peter van Dijk, 10 april 2010.

²⁰⁸ Lex Gunnink 1990, passim.

²⁰⁹ Deze wijze van handelen is gedocumenteerd in het archief van het dit College. Mededeling Victor Timmer, 22 augustus 2010.

²¹⁰ Dit orgel heeft in vergelijking van andere instrumenten uit het huis Van Oeckelen een ruime pedaalbezetting; Trip had in plaats hiervan liever een uitgebreidere dispositie op het Bovenwerk gezien, zie Frans Talstra in Jaap Brouwer e.a. 1994-1998 en 2009, dl III, 117.

²¹¹ Frans Jespers e.a. 1985, 35-51.

²¹² Victor Timmer, ‘Rond Johannes Tammen “beroemd Organist en Klokkenist te Groningen”’, dl. 1, *Het Orgel* 109/5 (2013), 19-29; en dl. 2, *Het Orgel* 109/6 (2013), 4-15.

Veendam, van 1925-1934 van de Der Aa-kerk in Groningen en vanaf 1934 tot zijn overlijden organist van de Martinikerk in Groningen.

Als adviseur was hij o.m. betrokken bij het orgel van de Gereformeerde Vennekerk in Winschoten (1945). Hoewel de Nederlandse Klokken en Orgelraad in 1939 de restauratie van zijn Martini-orgel begeleidde, heeft Batenburg ook daar zijn stempel op gedrukt.²¹³ Hij wilde een universeel orgel om er literatuur uit alle stijlperiodes op te kunnen spelen.²¹⁴ De plaatsing van de vrijstaande speeltafel op een galerij terzijde volgde eveneens op zijn verzoek.

JAN HERMANUS BESSELAAR JR. (Rotterdam , 1874 - Rotterdam, 1952), studeerde orgel, piano en trompet aan het Koninklijk Conservatorium te 's-Gravenhage. Hij was docent aan het Rotterdams Conservatorium en organist van o.m. de Nieuwe Zuiderkerk (1916-1929) en van de Laurenskerk (1929-1940) te Rotterdam. Nadat zijn kerk en orgel op 14 mei 1940 als gevolg van het Duitse bombardement op Rotterdam verwoest waren, kwam hij al het jaar erop met een plan tot herbouw van dit orgel.²¹⁵ Hij was in 1937 als adviseur betrokken bij de bouw van het Walcker-orgel van de Gereformeerde kerk van Meppel.

BERNARD JAN TEN CATE (Hoogezand, 1879 - Deventer, 1964). Hij studeerde aan het Amsterdams Conservatorium en aan het Conservatoire Royal te Brussel. In 1915 werd hij organist van de Der Aa-kerk.²¹⁶ Daarnaast was hij docent aan de Groninger Muziekschool.²¹⁷ In 1923 nam hij naar aanleiding van familieomstandigheden ontslag als organist van de Der Aa-kerk en vertrok hij naar Duitsland waar hij organist werd van de Christuskerke in Wilhelmshaven [D]. Later, na zijn op grond van zijn nationaliteit gedwongen vertrek uit Duitsland, was hij ondermeer organist/beiaardier van de Jacobskerk van Vlissingen.

Hij was in zijn Brusselse periode al actief als inspeler, o.m. bij het orgel van de Gereformeerde Kerk in Hoozevee (1905)²¹⁸, de Grote of St.-Bavokerk in Haarlem (1905)²¹⁹ en dat van de Hofpleinkerke te Rotterdam-Kralingen (1911)²²⁰. Als adviseur was hij in de provincie Groningen o.m. betrokken bij het orgel van de Hervormde kerk van Nieuwolda (1918)²²¹ en bij de verbouwing van het orgel van de Hervormde kerk van Zuidhorn (1924).²²² In 1916 speelde hij het nieuwe orgel van de Doopsgezinde kerk van Uithuizen in.²²³

²¹³ Op dit adviesorgaan wordt verderop in dit hoofdstuk nader ingegaan.

²¹⁴ Paul Bollen 1984, 26.

²¹⁵ Het zou overigens tot 1973 duren voor deze kerk weer een hoofdorgel kreeg, zie: Jan Jongepier, 'Het nieuwe hoofdorgel van de Sint Laurenskerk', *Het Orgel* 70/2 (1974), 47-52.

²¹⁶ Peter Westerbrink 2011, 208.

²¹⁷ Emil Clemens Schröner †, 'Geschiedenis van de Muziekschool te Groningen', *Groninger Volksalmanak* 1950, 145.

²¹⁸ *Het Nieuws van den Dag*, 23 augustus 1905, 2.

²¹⁹ Hans van Nieuwkoop 1988, 284.

²²⁰ *Rotterdamsch Nieuwsblad*, 27 december 1911, 1.

²²¹ Anonymus, *Rapport betreffende het orgel in de Hervormde kerk van Nieuwolda (Gn.)*, (typoscript 1976). De stijl van het rapport wijst duidelijk in de richting van Klaas Bolt, echter op de inventarisatie van diens nagelaten acta komt dit rapport niet voor.

²²² Kees Kugel, *Zyne werken wyzen zynde kunde aan. Over het Snitger/Freijtagorgel van de Hervormde kerk te Zuidhorn* (Noordhorn 2012), 62.

²²³ *Nieuwsblad van het Noorden*, 27 december 1916, 2.

JAN WILLEM DEKKER (Kampen, 1880 - Uithuizermeeden, 1941). Hij was vanaf 1905 organist van de Mariakerk in Uithuizermeeden. Daarnaast was hij werkzaam als orgelhersteller, aanvankelijk in samenwerking met de orgelmaker Jan Doornbos, later met Leon Verschueren. Dekker was enige decennia dé orgeldocent in Noord-Groningen. In zijn woonplaats was hij jarenlang dirigent van de muziekvereniging 'Soli Deo Gloria'. In 1931 was hij als adviseur betrokken bij zijn eigen orgel in Uithuizermeeden.

JACOB EVERTS (1907 - Groningen, 1968), organist van de Pelstergasthuiskerk in Groningen, koordirigent en in de jaren 1929-1968 stadsbeiaardier. Hij was als adviseur betrokken bij de restauratie van zijn eigen orgel in 1931.

HENDRIK KAREL WILLEM FRENKEL (1910-1990), onderwijzer, dirigent, orgeldocent en organist van de Gereformeerde kerk van Rinsumageest. Hij had zijn opleiding van de organist George Stam gekregen en was in Friesland op diverse plekken als orgeladviseur werkzaam. Frenkel was ook bestuurlijk actief ondermeer bij de 'Gereformeerde Organisten Vereniging' en de 'Christelijke Bond van Koren en Korpsen'.²²⁴ In Groningen was hij als adviseur betrokken bij het orgel van de Gereformeerde kerk van De Wilp (1950).

KARDINUS MARINUS LUIJTEN (Rotterdam, 1900-?), behaalde in 1921 het NOV-A-diploma,²²⁵ was van 1922-1929 organist/beiaardier in Oudewater, van 1929-1936 organist van de Lazonderkerk in Enschede²²⁶ en van 1936-1945 organist van de Hervormde Oude Blasiuskerk van Delden.²²⁷ Hoewel werkzaam in Twente, handhaafde hij zijn adres in Rotterdam.²²⁸ In de jaren dertig was hij als 'technisch orgelbouwkundig adviseur van de afdeling Gelderland en Drenthe van de Vereeniging van kerkvoogden' werkzaam. Hij pleitte in dat kader om één orgelstemmer voor alle kerkorgels in heel Drenthe aan te stellen, ongetwijfeld om in de crisisjaren tot kostenreductie te kunnen komen.²²⁹ In Groningen was hij als adviseur betrokken bij restauraties van de orgels van de Hervormde kerk van Hoogezand (1934)²³⁰ en de Doopsgezinde kerk van Sappemeer (1935).²³¹ In Drenthe probeerde hij – evenals Van Meurs – in 1936 adviseur te worden bij de restauratie van het orgel van de Magnuskerk in Anloo. In 1939 stelde hij een rapport op met betrekking tot het orgel van de Hervormde kerk van Coevorden.²³² Luijten wordt in de Nieuwe Leidsche Courant van 17 maart 1947 adviseur genoemd van de Vereeniging van Kerkvoogden. In de jaren daarna komt hij in het kader van orgelgerelateerde activiteiten niet meer in beeld.

²²⁴ Dirk Milo, 'Twee voorzitters'. *Organist & Eredienst*, maart 1991, nr. 3, 75-77.

²²⁵ *De Tijd*, 27 juli 1921, 2.

²²⁶ *Nieuwsblad van het Noorden*, 3 oktober 1935, 5. Bijdrage met betrekking tot de restauratie van het orgel van de Doopsgezinde kerk van Sappemeer.

²²⁷ Matthijs ten Thije e.a. 1996, 50.

²²⁸ Getuige een brief van 6 mei 1942 aan de kerkvoogdij van de Hervormde kerk van Rotterdam-IJsselmonde (met dank aan Bart van Buitenen die mij op deze brief attendeerde).

²²⁹ *Nieuwsblad van het Noorden*, 15 september 1938, 5.

²³⁰ *Nieuwsblad van het Noorden*, 26 november 1934, 3.

²³¹ *Nieuwsblad van het Noorden*, 3 oktober 1935, 5.

²³² www.orgelsindrenthe.nl, geraadpleegd 8 april 2013.

JOHANNES MEEK (Assen, 1875-1970), organist van de Zuiderkerk in Assen, was o.m. als mede-adviseur betrokken bij het orgel van de Kandelaarkerk in Assen. In Appendix 3 wordt dieper op zijn persoon en zijn bedrijf ingegaan.

MINNE MOLENAAR (Franeker, 1910 - Ede, 1972),²³³ in diverse functies werkzaam in het onderwijs, was aanvankelijk tweede organist in Bolsward en vanaf 1936 organist van de Dorpskerk van Haren.²³⁴ Hij was in 1937 betrokken bij de restauratie van zijn eigen orgel in Haren en was adviseur bij de uiteindelijk niet uitgevoerde verbouwing van het Schnitger-orgel van Uithuizen.²³⁵

FRIESO MOOLENAAR (Groningen, 1881 - Groningen, 1965), organist van de Doopsgezinde kerk in Groningen en docent aan de Groninger Muziekschool. In Groningen was hij als adviseur betrokken bij zijn eigen orgel in de Doopsgezinde kerk (1942). Hij werd bekend door zijn muziekkuitgaven als de *Harmoniumschool* en de serie *Oude meesters*.

CAREL OPTEN (Groningen, 1883 - Groningen, 1974) was leerling van Hendrik Steenhuis. Hij was werkzaam als bloemist en was als organist verbonden aan achtereenvolgens de Pepergasthuiskerk, de Pelstergasthuiskerk (1915-1919) en de Evangelisch Lutherse kerk in Groningen (vanaf 1919). Hij solliciteerde tevergeefs naar de functies van organist van de Nieuwe kerk (1915)²³⁶ en van de Der Aa-kerk (1934).²³⁷ Als adviseur was hij onder meer betrokken bij de plaatsing van een gebruikt orgel in de Hervormde kerk van Niebert (1941) en bij het herstel van het orgel van de Gereformeerde kerk van Roden (1949).

JAN PAARDEKOPER (Purmer, 1875 - Leeuwarden, 1931), dirigent, componist en organist; studeerde aan het Conservatorium van Amsterdam, werd in 1915 dirigent van het Stedelijk Muziekkorps van Leeuwarden en in 1920 organist van de Jacobijnerkerk aldaar. Ook was hij oprichter van het Symphonie Orkest Leeuwarden. In de provincie Groningen was hij als adviseur betrokken bij de herstelwerkzaamheden aan het orgel van de Hervormde kerk van Bellingwolde (1931).

FRIEDRICH SCHMIDT-MARLISSA (Berlijn, 1894 - Workum, 1946), leerling van onder meer Karl Straube en Max Reger. Na eerst organist in Berlijn geweest te zijn, emigreerde hij in 1923 naar Nederland. Hij was van 1924-1925 organist van de Hervormde kerk in Eenrum en van 1925-1946 van de Grote kerk van Veendam. Daarnaast was hij directeur van de Veendamse muziekschool en dirigent van het lokale Oratoriumkoor. In 1928 was hij als adviseur betrokken bij zijn eigen orgel in Veendam.

²³³ Zijn naam wordt in diverse publicaties (zoals in beide volgende) ten onrechte als **Moolenaar** gespeld.

²³⁴ Stef Tuinstra, 'Het orgel van de Dorpskerk door de eeuwen heen', in: Dirk Molenaar (red.), *Het Hinsz-orgel in de Dorpskerk te Haren* (Leens 2002), 31.

²³⁵ Stef Tuinstra, 'Orgelhistorie van de Hervormde Dionysiuskerk te Uithuizen', in Peter van Dijk (red.), *Een pronkjuweel op het Hogeland* (Zutphen 2004), 67.

²³⁶ Evert Westra 1983, 207.

²³⁷ Mededeling Evert Westra †, 22 mei 2010.

GEORGE STAM (Rotterdam, 1905 - Rotterdam, 1995), organist, componist en publicist. Hij was leerling van onder meer de organisten Cornelis Bute en Cornelis de Wolf. In de periode 1931-1949 was hij als organist verbonden aan de Jacobijnerkerk te Leeuwarden. In Groningen was hij als adviseur betrokken bij het orgel van de Gereformeerde kerk van Warffum (1949). Stam kreeg in brede kring bekendheid door zijn koraalboek bij de Psalmen. Hij was directeur van het conservatorium in Rotterdam en leermeester van o.a. Charles de Wolff.

HENDRIK PIETER STEENHUIS (Appingedam, 1850 - Groningen, 1934), organist/klokker. Als organist was hij werkzaam in Sappemeer (Hervormde kerk) en Groningen (Nieuwe kerk en vanaf 1901 Martinikerk).²³⁸ In 1898 stichtte hij in Groningen een pianozaak aan de Oude Boteringestraat. In 1910 werd hij door de kerkvoogdij van de Hervormde gemeente Groningen aangesteld tot ‘opzichter’ over de orgels van de Martinikerk, de Der Aa-kerk en de Nieuwe kerk.²³⁹ In Groningen was hij als adviseur betrokken bij onder meer de restauratie van het orgel van de Hervormde kerk van Nieuwolda (1911) en verrichtte hij op hoge leeftijd nog in 1932 de eindkeuring van de restauratie van het orgel van de Hervormde kerk van Farmsum.²⁴⁰ In 1925, bij zijn 50-jarige jubileum als organist, werd gememoreerd dat ‘door zijn advies bij het herstel van het Martini-orgel f 5000 kon worden bespaard’.²⁴¹

SIMON STRATING (Winschoten, 1907 - Emmen, 1996) was van 1925-1933 als hulporganist verbonden aan de Gereformeerde kerk van Winschoten.²⁴² In 1932 adviseerde hij de Christelijke Gereformeerde kerk te Dokkum bij de bouw van nieuw Spiering-binnenwerk in de bestaande Kruse-kast.²⁴³ Het volgende jaar vestigde hij zich in Emmen als piano- en orgelleraar. Jaren lang dirigeerde hij het plaatselijke mannenkoor ‘Dubbel Vier’. In 1942 was hij betrokken bij de oprichting van de (toenmalige) ‘Kring Salland’ van de Gereformeerde Organisten Vereniging. Hij bleef er dertig jaar voorzitter van.²⁴⁴ Vanuit zijn woning ontstond in 1940 de eerste muziekschool van Emmen.²⁴⁵ Dit instituut ging in de jaren zestig op in de Gemeentelijke Muziekschool.

CORNELIS DE WOLF (Amsterdam, 1880 - Arnhem, 1935), organist en componist. Hij was van 1918-1935 organist van de Eusebiuskerk te Arnhem en doceerde van 1925-1932 aan het Conservatorium van Amsterdam en van 1932-1935 aan dat van 's-Gravenhage. Hij was docent van o.m. George Stam. In Groningen was hij als adviseur betrokken bij de bouw van het orgel

²³⁸ Hij was overigens al vanaf 1890 beiaardier van de Martinikerk, zie: N.N., ‘H.P. Steenhuis †’, *Algemeen Handelsblad*, 9 januari 1934, 1.

²³⁹ Evert Westra 1983, 206.

²⁴⁰ *Nieuwsblad van het Noorden*, 27 augustus 1932, 11.

²⁴¹ *Nieuwsblad van het Noorden*, 31 augustus 1925, 3. Helaas blijft onduidelijk hoe dit bedrag is samengesteld. In de periode 1901-1925 werd in 1904, 1907, 1912, 1914, 1921, 1922 en in 1923 aan het Martinikerk-orgel gewerkt.

²⁴² De huidige Protestantse Vennekerk.

²⁴³ *Nieuwsblad van het Noorden*, 28 juni 1932, 3. De Kruse-kast van dit orgel bevindt zich momenteel, intussen voorzien van een derde binnenwerk, in de Protestantse kerk van Engelum.

²⁴⁴ N.N., ‘Verenigingsnieuws’, *Organist & Eredienst*, april 1990, nr. 4, 102.

²⁴⁵ Sis Hoek-Beugeling, *Emmen, het groote vreugdeoord. Het culturele leven in Zuidoost-Drenthe van 1850 tot 1945* (Leeuwarden 2008), 109; aangevuld met mededelingen van de schrijfster.

in de voormalige concertzaal De Harmonie (1929), het eerste concertzaalorgel in het noorden van Nederland.

Uit dit overzicht blijkt dat Groningers en Drenten deskundigheid graag dicht bij huis zochten. Zoals in het overzicht van orgelmakers ziet men ook in het overzicht van adviseurs een gemêleerd gezelschap van beroepsmusici en anderen, en van personen die slechts een enkele adviesopdracht uitvoerden. Sommigen beperkten hun werkterrein tot het noorden, anderen waren in het gehele land actief.

III.2. Institutionele adviesorganen in Groningen en Drenthe

In Groningen en Drenthe zijn naast individuele adviseurs ook institutionele orgeladviesorganen werkzaam (geweest); van de voor dit onderzoek relevante instanties volgt nu een chronologisch overzicht.²⁴⁶

RIJKSDIENST VOOR DE MONUMENTENZORG²⁴⁷

Met de oprichting van de afdeling Kunsten en Wetenschappen bij het Ministerie van Binnenlandse Zaken begon in 1875 de bescherming van monumenten door de Nederlandse rijksoverheid. Doel van de afdeling was het verstrekken van subsidies voor het restaureren van monumenten. In 1903 werd een rijkscommissie ingesteld om een inventaris en beschrijving te maken van de monumenten in Nederland. In 1918 werd deze commissie het Rijksbureau voor de Monumentenzorg. In 1946 werd die naam veranderd in Rijksdienst voor de Monumentenzorg.

In 1936 was de NKO adviseur geworden van Monumentenzorg. In 1946, tijdens zijn korte ambtsperiode, richtte Gerardus van der Leeuw, de toenmalige minister voor Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen, waaronder het bureau ressorteerde, de 'Rijkscommissie van Advies voor Kerkorgels' op. In die commissie namen ook enkele NKO-leden zitting. Deze commissie stelde onder meer een lijst van beschermde monumentale orgels op.²⁴⁸ Op 3 augustus 1956 werd de commissie ontbonden en werd een 'Rijksadviseur voor orgels' aangesteld.²⁴⁹ De eerste rijksorgeladviseur was docent/orgelkenner Hendrik Leendert Oussoren (1912-1974) die al snel een assistent kreeg in de persoon van Cornelius H. Edskes.

Monumentenzorg was feitelijk geen advieslichaam zoals hierboven bedoeld. Grosso modo toetste zij de bij het Rijk ingediende restauratieplannen inhoudelijk en adviseerde zij de Minister met betrekking tot subsidiëring. Lange tijd had de dienst beschikking over een eigen orgelbudget en bepaalde daardoor ook in hoge mate de planning van orgelrestauraties. In 1988, toen decentralisatie een politiek hot item werd, werd de budgettering en prioritering een rol van de gemeenten.

²⁴⁶ Ik beperk me in dit kader tot de hoofdzaken. Voor diepgaandere informatie verwijs ik naar Paul Peeters, 'Die Nederlandse Organisten Vereniging und die Orgelreformbewegungen des 20. Jahrhunderts', in: Alfred Reichling (red.), *Aspekte der Orgelbewegung* (Kassel 1995), 139-182.

²⁴⁷ Vanaf 11 mei 2009 heet deze dienst de RIJKSDIENST VOOR HET CULTUREEL ERFGOED.

²⁴⁸ Gerco Schaap, Het Utrechts Orgelarchief Maarten Albert Vente, *De Orgelvriend* 56/4 (april 2014), 28-34. Verderop in dit hoofdstuk wordt op deze commissie ingegaan.

²⁴⁹ Frans Talstra 1972-1974, dl. 6, *Het Orgel* 69/1 (1973), 9-14.

DE NEDERLANDSCHE KLOKKEN- EN ORGELRAAD (NKO)

De grootste institutionele orgeladviesinstantie in het begin van Van Meurs' werkperiode als orgeldeskundige, was de Nederlandsche Klokken- en Orgelraad. In een brochure met de statuten en het reglement staat over de raad het volgende:

De N.K.O. is een lichaam, dat adviezen geeft, plannen maakt, toezicht houdt op en keuringen verricht bij aanschaffing of restauratie van luidklokken en klokkenspelen eenerzijds en bij bouw of restauratie van pijporgels anderzijds, in Nederland en zijn koloniën.

Hij werd op 12 Januari 1917 opgericht als sub-commissie van de Nederlandsche Oudheidkundige Bond, doch groeide al spoedig uit tot een zelfstandige vereniging, die bij Koninklijk Besluit van 9 November 1917 (No. 62) werd goedgekeurd.

Door de omstandigheid, dat in de N.K.O. vertegenwoordigers van deze Bond, van de Regering en van het Rijksbureau voor de Monumentenzorg zitting hebben, alsmede door de vereischte publiciteit van het N.K.O.-werk in de jaarverslagen, zijn waarborgen geschapen voor een voortdurende controle op zijn werkzaamheden.

[...] Sinds 1936 is de N.K.O. de adviseur geworden van het Rijksbureau voor de Monumentenzorg (en daarmee van de regeering), en sinds 1940 mede van de Vereniging van kerkvoogdijen in de Ned. Hervormde kerk.²⁵⁰

In navolging van de Orgelbeweging stelde de raad zich op het standpunt 'dat men de beste resultaten van de orgelbouw uit vroeger eeuwen met de gegevens van de moderne techniek tot een rijker ontwikkeling had te brengen, in de richting van het klankideaal van deze tijd'.²⁵¹ Met trots vroeg de raad ter gelegenheid van haar 25-jarige bestaan dan ook de aandacht voor 'de nieuwere inzichten op klokken- en orgelgebied, gelijk deze in ons land door den raad zijn geïntroduceerd'.²⁵² In 1940 bestond het bestuur van de orgelsectie van de NKO uit pater-Franciscaan T.J.H. (kloosternaam Caecilianus) Huigens (1878-1966), Willem Petri (1865-1950), Arie Bouman en Ferdinand Timmermans (1891-1967). Dat de NKO een veel gevraagde instantie was, blijkt wel uit een overzicht van de door haar uitgevoerde werkzaamheden.²⁵³ 179 in de periode 1917-1939 en 68 in de periode 1940-1949.

Door een aantal als achterhaald beschouwde restauraties raakte de NKO in opspraak.²⁵⁴ Vervolgens openden Lambert Ern  en organist/orgelmaker Johannes Leg ne in 1947-1948 in het tijdschrift *Het Orgel* de aanval op de NKO met ondermeer als onderwerp de rapportage die de raad had opgesteld met betrekking tot het orgel van de Hervormde kerk van Meeden. Ik ga daar hier niet verder op in; in de orgelliteratuur is voldoende over deze

²⁵⁰ Brochure 'Nederlandsche Klokken- en Orgelraad, doel en werkwijze, statuten en reglement' (Amsterdam 1940, met op een inlegvel aanvullingen met betrekking tot de periode 1940-1949), 3.

²⁵¹ Teus den Toom, 'In memoriam mr. A. Bouman', *De Orgelvriend* 41/3 (maart 1999), 9.

²⁵² *De Standaard*, 10 januari 1942, 3.

²⁵³ In de genoemde brochure verdeelt de NKO deze werkzaamheden onder in de volgende rubrieken: 'Nieuwe orgels, Orgelrestauraties en/of -uitbreidingen, Advies en keuring, Advies, Keuring'.

²⁵⁴ Groningen, Martinikerk en Amsterdam, Westerkerk (beide in 1939). In het *Nieuwsblad van het Noorden* van 11 september 1943, 2 werd de Leidse organist/publicist Hennie Schouten aangehaald die grote kritiek had op de restauratie van het Groningse orgel. Een week later slaagde de vaste bespeler van het Martini-orgel Batenburg er niet in die kritiek overtuigend te weerleggen.

polemieek geschreven.²⁵⁵ De rol van de raad raakte begin jaren vijftig uitgespeeld en na het overlijden van Timmermans in 1967 werd de raad formeel opgeheven.

De NKO was voor haar tijd een bijzondere organisatie, zeker gezien haar zuiloverstijgende bestuurssamenstelling. Wat intrigerend blijft, is hoe een organisatie – die toch door monumentenzorg én de Hervormde kerk werd gesteund – op restauratiegebied inschattingfouten heeft kunnen maken. Eén van de oorzaken zou kunnen zijn dat de raad als advieslichaam volkomen alleen stond en zich nergens aan heeft kunnen spiegelen. Een andere oorzaak kan zijn dat de dominant aanwezige Bouman vooral zijn eigen, op de Orgelbeweging geënte ideeën, centraal stelde. De NKO werd hierdoor synoniem voor het beeld dat in de jaren vijftig en zestig werd geschetst van de orgelbouw in de jaren twintig en dertig, een periode die men nadrukkelijk achter zich wilde laten. Nu de belangstelling voor instrumenten uit de jaren twintig en dertig herleeft, is het – tachtig jaar later – mogelijk tijd om ook genuanceerder naar de NKO te kijken, zeker voor wat betreft haar nieuwbouworgels, zoals dat van de Adventkerk te Alphen aan den Rijn – dat inmiddels monumentale status heeft – en dat van de Nassaukerk te Amsterdam.

Het optreden van de NKO laat enkele inconsequenties zien. In 1922 en 1923 had de raad in Hilversum en Alphen aan den Rijn succesvolle projecten afgerond met de Duitse orgelmaker Steinmeyer, terwijl zij in 1925 bij de zoektocht naar een geschikte bouwer voor het orgel van de Nieuwe Badkapel in Scheveningen de betreffende kerkvoogdij evenwel meldde de keuze voor een buitenlandse orgelmaker niet aan te durven.²⁵⁶

De NKO was in eerste instantie maar beperkt in het noorden actief. Uit haar brochure uit 1940 en een latere aanvulling hierop, blijkt de inzet per provincie zoals weergegeven in de hieronder volgende TABEL.²⁵⁷

Een indeling naar opdrachtgever levert een opmerkelijk beeld op. In het NKO-overzicht komt slechts achttienmaal een Rooms-Katholieke kerk voor en zestienmaal een publiek gebouw; in alle overige gevallen ging het om kerken van protestantse signatuur. Ondanks het feit dat de raad gedurende een periode een katholieke geestelijke als voorzitter had, resulteerde dat kennelijk maar beperkt in opdrachten uit katholieke kring. Tot 1940 was de NKO in Groningen en Drenthe bij de hieronder volgende projecten betrokken.

Nieuwbouw: 1928, Groningen, Oosterkerk; 1929, Groningen, Harmonie; 1935, Groningen, Sionskerk; 1939, Groningen, Martinikerk-koororgel;²⁵⁸ 1939, Marum, Hervormde kerk.²⁵⁹

²⁵⁵ Bijvoorbeeld: Peter van Dijk en Jan Jongepier ‘Vernieuwing versus voortzetting, de Nederlandse orgelbouw van 1940 tot 1965’ in Hans Fidom, *Orgels van de Wederopbouw* (Zutphen 2006), 31-100. Ondanks het feit dat Bouman oude mensuren vastlegde, was bij orgelmakers en -adviseurs de kennis van de oude orgelbouw nog onvoldoende.

²⁵⁶ Brief NKO van 11 april 1925 aan de kerkvoogden te Scheveningen. Begin jaren zestig lag deze brief in het Kerkelijk Bureau van de Hervormde Gemeente Scheveningen in de archiefmap ‘Orgel Nieuwe Badkapel’. Mogelijk doelde de NKO op de Duitse hyperinflatie van 1922-23, maar dat staat als zodanig niet in de betreffende brief vermeld.

²⁵⁷ Hierbij is naar *alle* activiteiten gekeken: nieuwbouw, restauratie en/of uitbreiding, advies en/of keuring.

²⁵⁸ Dit orgel is door de NKO in een onjuiste rubriek gezet, het ging hier om de plaatsing van een historisch orgel.

Restauratie: 1939, Groningen, Martinikerk-hoofdorgel; 1940, Havelte, Hervormde kerk
Advies: 1921, Klazinaveen, Henricuskerk; 1939, Niebert, Hervormde kerk.

provincie ²⁶⁰	periode t/m 1940		Periode 1940-1949 ²⁶¹		Totaal t/m 1949	
	aantal	%	aantal	%	aantal	%
Groningen	9	5	11	16	20	8
Friesland	12	7	3	4	15	6
Drenthe	2	1	6	9	8	3
Overijssel	15	8	1	0	16	6
Gelderland	25	14	11	16	36	15
Utrecht	23	13	7	10	30	12
Noord-Holland	33	19	10	14	43	18
Zuid-Holland	33	19	10	14	43	18
Zeeland	15	9	7	10	22	9
Noord-Brabant	7	4	5	7	12	5
Limburg	1	1	0	0	1	0
Totaal	175	100	71	100	246	100

KERKORGELRAAD VOOR NEDERLAND EN KOLONIËN

Naast de NKO was vanaf 1927 de Kerkorgelraad voor Nederland en Koloniën actief op het terrein van orgeladvies; hierin participeerden de organisten François Bernardus Martinus Hasselaar (1883-1950), S.P. Visser, A. Alt (1881-1941), Teunis Telman (1897-1970) en Jan Zwart.²⁶² Een jaar later bleek het bestuur uit drie personen te bestaan. Om de zuiverstijgende bestuurssamenstelling te illustreren werd nadrukkelijk gememoreerd dat twee leden Protestant waren en één Katholiek.²⁶³ In een brief aan kerkbesturen introduceerde de raad zich als ‘een adviesbureau voor het bouwen en restaureeren van kerkorgels’. De adviezen waren ‘belangeloos’. De NKO was not amused met de oprichting van dit nieuwe advieslichaam.²⁶⁴

ADVIESBUREAU VOOR ORGELBOUW ORGANUM²⁶⁵

Fokke Riemersma (1906-1972) was onderwijzer in Sexbierum en werd in 1933 hoofd der school in Ferwerd. Hij werd toen tevens organist en beheerder van de Hervormde kerk aldaar. Rond 1934 richtte hij het ‘Adviesbureau voor Orgelbouw Organum’ op. Hij was op dit terrein

²⁵⁹ Ook de vermelding van het orgel van Marum onder de rubriek nieuwbouw is curieus; het betrof hier eveneens de plaatsing van een historisch orgel.

²⁶⁰ De activiteiten in voormalig Nederlands Oost-Indië zijn in dit overzicht buiten beschouwing gelaten.

²⁶¹ In de NKO-publicatie ligt de knik tussen beide overzichten kennelijk ‘ergens’ in 1940.

²⁶² Informatie ontleend aan de site www.digibron.nl, geraadpleegd 25 maart 2013.

²⁶³ Limburger Koerier, 25 augustus 1928, 7.

²⁶⁴ *Nieuwe Rotterdamsche Courant*, 1 november 1927, 2.

²⁶⁵ Aangezien het hier een ‘adviesbureau’ betreft, heb ik dit gerangschikt onder de institutionele adviesorganen. Het betrof echter een eenmanszaak.

autodidact.²⁶⁶ In zijn werk komen een aantal door groot enthousiasme ontstane, enigszins megalomane projecten voor, bijvoorbeeld de verbouwing van zijn eigen orgel in Ferwerd in 1940²⁶⁷ en zijn plannen met betrekking tot het Paradijs-orgel van de Hervormde kerk van Barneveld in 1946.²⁶⁸ In dat laatste jaar stelde hij ook een rapport op met betrekking tot het toenmalige orgel van de Doopsgezinde kerk van Groningen.²⁶⁹ In 1947 was hij betrokken bij de geplande wijziging van het orgel van de Hervormde kerk van Oostwold²⁷⁰ en in 1948 bij de restauratie van het orgel van de Hervormde kerk van Burgwerd.²⁷¹ Rond 1960 werd zijn adviesbureau opgeheven.

NOORDNEDERLANDSCH INSTITUUT VOOR ORGELBOUWKUNDE

Het NNIO was een samenwerkingsverband tussen de organisten Antonie P. Oosterhof (1896-1970),²⁷² George Stam en Willem Zonderland (1884-1974).²⁷³ Oosterhof publiceerde in 1934 het boek *Orgelbouwkunde* (een boek voor ‘organisten en orgelliefhebbers’) en gaf in eigen beheer, samen met publicist Engelke Jan Penning, een aantal orgel-gerelateerde manuscripten uit zoals de dispositieverzameling van Van Eem²⁷⁴ en ‘Het kerkelijk orgelgebruik’ van N.A. Kist (1840). Het NNIO was in het Groningerland ondermeer betrokken bij het weer op gang trekken van de bouw van het orgel in de Gereformeerde kerk van Oostwold, een project dat als gevolg van de Tweede Wereldoorlog stil was komen te liggen. In Friesland begeleidde dit instituut in 1941 de restauratie van het orgel van de Grote kerk in Leeuwarden.²⁷⁵

BOUW- EN RESTAURATIECOMMISSIE VAN DE HERVORMDE KERK

Na de tweede wereldoorlog werden beschadigde orgels namens deze commissie door ing. Arie Menso de Boom (1919- 2007) in kaart gebracht.²⁷⁶ Boom was ‘raadgevend orgelbouwer, verbonden aan de sectie ‘Orgelbouw’ van de ‘Technisch-Physische Dienst T.N.O. en T.H. en het laboratorium voor technische physica der Technische Hogeschool te Delft’.²⁷⁷

ADVIESCOMMISSIE VOOR ORGELBOUW VAN DE NOV (ACONOV)

De Nederlandse Organisten Vereniging werd in 1890 opgericht. Hoewel leden ervan nu en dan zelfstandig adviserend optraden, werd in 1946 een eigen adviescommissie opgericht. Deze commissie werd na heftige verenigingstroebelen in 1958 opgeheven.

²⁶⁶ Mondelinge mededeling van diens zoon, 26 januari 2010.

²⁶⁷ Jan Jongepier, ‘Een tijd om te bouwen en een tijd om het gebouwde weer af te breken’, *Het Orgel* 84/3 (1988), 113-132.

²⁶⁸ Victor Timmer, ‘Paradisiana, Enige onderzoekingen naar het werk van een Amsterdams orgelmaker’, *De Mixtuur*, nr. 36/37 (1981), 246-251.

²⁶⁹ Hans van Os 1998, 140.

²⁷⁰ Koos Tiggelaar, *Het orgel van Oostwold*, (1987, uitg. STICHTING GRONINGEN ORGELLAND nr. 13), 18.

²⁷¹ Bespreking van het gerestaureerde orgel van Burgwerd in *Het Orgel* 108/5 (2012), 42.

²⁷² Dirk Milo, ‘A.P. Oosterhof opgeroepen tot hoger dienst’, *Organist & Eredienst*, december 1970, nr. 12, 125.

²⁷³ Henk de Vries, ‘Orgelbouwnieuws’, *Het Orgel* 107/3 (2011), 32.

²⁷⁴ Zie Hoofdstuk VII.

²⁷⁵ *Leeuwarder Courant*, 22 maart 1941, 2.

²⁷⁶ N.N., ‘Ing. De Boom overleden’, *De Orgelvriend* 49/9 (2007), 4-5.

²⁷⁷ Willem Knapp 1952, IX.

Juli 1946 richtte de Generale Synode van de Nederlands Hervormde kerk de ‘Synodale Orgelcommissie der Nederlandsche Hervormde kerk’ op. In de wandeling werd zij de ‘Hervormde Orgelcommissie’ genoemd.²⁷⁸ Bij aanvang had de commissie de volgende leden: de organisten Lambert Ern , Dolf Hendrikse, Adriaan Engels (lid en secretaris) en Hendrik L. Oussoren.

Door invoering van de nieuwe kerkorde in 1951 kreeg de commissie veel macht en zag door haar prerogatieve positie kans nadrukkelijk haar stempel op de naoorlogse orgelbouw te drukken. Het lukte maar een enkele keer om de hegemonie van de commissie te doorbreken, bijvoorbeeld in Doesburg²⁷⁹ en in Rotterdam-Schiebroek.²⁸⁰ Bij het merendeel der nieuwbouw- en restauratieopdrachten binnen de Hervormde kerk (en daarbuiten) was zij betrokken en bepaalde daardoor in grote mate de richting van de orgelbouw in de jaren vijftig. Het klankideaal dat de Hervormde Orgelcommissie nastreefde, was dat van de Noord-Duitse barok. In ogen van de commissie benaderde de Deense orgelbouw, en in het bijzonder de orgelmaker Marcussen, dit ideaal het meest en werd daarom ten voorbeeld gesteld aan de Nederlandse.²⁸¹

Het is niet eenvoudig een eensluidend oordeel over deze commissie te vellen. Enerzijds is het juist aan deze commissie te danken dat de naoorlogse orgelbouw zich in positieve zin ontwikkelde (overigens in vrij egalitaire zin), anderzijds maakte de commissie door de eenzijdige idealisering van een bepaald orgeltype, gepaard gaande met een diepe bewondering voor het werk van de firma Marcussen, vele vijanden, temeer omdat zij de hele negentiende eeuw achteloos terzijde schoof.²⁸² De commissie werd ‘ontactisch optreden en dictatoriaal uitoefenen van autoriteit’ verweten.²⁸³ In haar polariserende houding beschouwde zij liefhebbers van een ander orgeltype als ‘mensen die ergens [...] een afslag hadden gemist en sindsdien leken rond te dolen in een parallel universum’.²⁸⁴

Een illustratief voorbeeld van het door de commissie terzijde schuiven van negentiende-eeuwse orgelbouw is de gang van zaken met betrekking tot de advisering van de Oude Stephanuskerk te Borne (Holtgr ve 1841, later iets gewijzigd), begin jaren zestig. In een

²⁷⁸ In dit proefschrift wordt deze laatste aanduiding verder aangehouden.

²⁷⁹ In 1968 werd het uit de Rotterdamse Nieuwe Zuiderkerk afkomstige Walcker-orgel (1916, opus 1855), dankzij goede contacten tussen de Doesburgse kerkvoogdij en de rayonarchitect van de bouwafdeling van Monumentenzorg, aangekocht t.b.v. de Martinikerk. De Hervormde Orgelcommissie en de Rijksorgeladviseur waren niet gelukkig met deze aankoop, maar grepen niet in. Op 31 augustus 1972 werd het orgel in gebruik genomen.

²⁸⁰ In 1986 werd het Van Leeuwen-orgel (1961) fors uitgebreid. Publicist Gerard Verloop stelde bij zijn bespreking van deze in zijn ogen ongewenste uitbreiding in *De Mixtuur*, nr. 59 (1988), 423: ‘Ongetwijfeld zal men bij deze orgelombouw wel met opzet de landelijke Orgelcommissie der Ned. Herv. Kerk angstvallig buiten de deur gehouden hebben’.

²⁸¹ Overigens werd de Deense orgelcultuur in de Nederlandse orgelbladen wel wat ‘gekleurd’ weergegeven en werd voorbij gegaan aan de kritiek die in dat land zelf ontstond ten aanzien van het bij ons zo gewilde orgeltype.

²⁸² Tegengeluid kwam ondermeer vanuit de STICHTING ORGELCENTRUM, opgericht na de Jan Zwartherdenking van 1957. Deze stichting gaf tot 1973 een eigen periodiek uit: *Het Orgelblad*.

²⁸³ Hans van Nieuwkoop 1988, 301.

²⁸⁴ Binnert de Beaufort, *Blauw Bloed* (Amsterdam 2005), 189-191. In deze bron ging het over hoe in de jaren vijftig tegen de adel werd aangekeken.

brief aan de Orgelcommissie deed de kerkvoogdij verslag van het bezoek van twee leden van de commissie:

Op zekere middag vervoegden zich twee heren bij de kerk, die zeiden dat ze naar het orgel wilden kijken. Zonder zich voor te stellen gingen ze de kerk binnen. De één is de orgelgalerij op gegaan, de ander is beneden gebleven. Na vijf minuten stonden de mannen weer buiten. Bij de kerkdeur zeiden de bezoekers tegen de kerkvoogdij: 'maak er maar brandhout van'. Ze zijn daarop haastig vertrokken omdat ze nog verder moesten.

Een rapport kreeg de kerkvoogdij nooit, wel kwam er een declaratie. Over deze kwestie is tot in 1967 gecorrespondeerd.²⁸⁵

RIJKSCOMMISSIE VAN ADVIES VOOR MONUMENTALE KERKORGELS

In 1946 werd door het ministerie van OKW een Rijkscommissie van Advies voor Kerkorgels ingesteld. Deze commissie, die de adviestaak overnam van de NKO, bestond uit de volgende leden: geestelijke/musicoloog Albertus A. Smijers (1888-1957) (voorzitter), theoloog-orgeldeskundige Huigens, organist/componist Cor Kee (1900-1997), ingenieur W. Kok, geestelijke/kunsthistoricus John Baptist Knipping (1899-1973), organist Oosterhof en orgeldeskundige Vente (secretaris). De commissie moest adviseren over de restauratie van orgels die als monument waren aangemerkt en over de bouw van nieuwe orgels in monumentale gebouwen. Over orgels die door oorlogsgeweld beschadigd of geheel vernield waren, gaf de commissie adviezen zowel aan het ministerie van Financiën (de Schade-enquêtecommissie) als aan het ministerie van Openbare Werken en Wederopbouw (vanaf 1947 ministerie van Wederopbouw en Volkshuisvesting). In de jaren 1937-1939 had het ministerie van OKW door de reeds genoemde NKO laten inventariseren aan welke orgels monumentale waarde kon worden toegekend. Ruim vierhonderd orgels werden toen op een voorlopige lijst van te beschermen orgels geplaatst. Voor deze orgels kon vanaf 1947 in principe een restauratiesubsidie bij de Rijksdienst voor de Monumentenzorg worden aangevraagd. Aan de hand van een advies van de commissie zorgde de Rijksdienst dan voor formele goedkeuring van restauratieplannen en subsidiebeschikkingen. De inhoudelijke begeleiding van de orgelrestauraties berustte bij een aantal leden van de commissie. De commissie werd in 1956 opgeheven.²⁸⁶

ADVIESWERK NAMENS DE VERENIGING VAN ORGANISTEN BIJ DE GEREFORMEERDE KERKEN (VANAF 1946: GEREFORMEERDE ORGANISTEN VERENIGING)

Tot 1955 had het advieswerk namens deze vereniging een incidenteel karakter. Indien er een verzoek om advies binnenkwam werden adviseurs ingeschakeld als organist J.J. de Vos (Rotterdam), organist/muziekhandelaar Willem A. Houtman (1886-1968), Bouman (op dat moment nog woonachtig te Rotterdam), Oosterhof (Leeuwarden) of J.M. Vetter ('s-Gravenhage). In 1955 kreeg het advieswerk een formeler karakter en werd een Orgel Advies Commissie (OAC) in het leven geroepen, waarvan de leden verantwoording schuldig waren aan het verenigingsbestuur. In 1997 werd besloten deze commissie verder te laten werken

²⁸⁵ Albert Slijkhuis 1996, 12-16.

²⁸⁶ Onno Wiersma in het *Jaarboek Monumentenzorg 1997. In dienst van het erfgoed. Rijksdienst voor de monumentenzorg* (Zeist 1997).

onder de verantwoordelijkheid van het Deputaatschap Gemeente-opbouw van de Gereformeerde Kerken in Nederland.²⁸⁷

III.3. De veranderende adviesomgeving van Van Meurs

De oprichting van de Hervormde Orgelcommissie veroorzaakte nogal wat veranderingen voor vrijwel alle in dit hoofdstuk aangehaalde individuele orgeladviseurs. Binnen de Hervormde kerken, de plek waar vandaan Van Meurs tot dusver vrijwel al zijn opdrachten had gekregen, werden kerkvoogdijen na oprichting van deze commissie kerkordelijk gedwongen zaken te doen met haar eigen landelijke orgelcommissie en kwam aan de tot dat moment geldende keuzevrijheid op orgeladviesterrein een einde. Van Meurs maakt geen deel uit van de landelijke commissie hetgeen betekende dat voor hem het aantal opdrachten vanuit de Hervormde kerk snel opdroogde. Hoe hij zich daaronder voelde is niet bekend, maar ik denk dat hij er vrede mee had. Had hij toch deel uitgemaakt van de commissie, dan had hij een orgeltype moeten adviseren waar hij niet achter stond, immers het door de Hervormde Orgelcommissie gedicteerde orgeltype lag hem niet.

Gevolg van de prerogatieve positie van de Hervormde Orgelcommissie was evenwel dat in de stad Groningen een enigszins bizarre situatie ontstond, waarbij de centrale kerkvoogdij in de persoon van Van Meurs de beschikking had over een door haar zelf aangestelde orgeldeskundige, maar deze deskundige kerkordelijk niet als adviseur mocht inzetten. In 1966 bijvoorbeeld, bij de bouw van het orgel van de Hervormde Immanuelkerk aan het Overwinningplein, speelde haar eigen deskundige hierdoor geen enkele rol. Uit de schaarse informatie die hierover bekend is, moeten we concluderen dat Van Meurs na oprichting van de Hervormde Orgelcommissie binnen Hervormd Groningen door collega-organisten slechts als eerste werd geconsulteerd indien er met instrumenten problemen waren. Hij ging er vervolgens langs en nam indien nodig contact op met de betreffende orgelmaker. Zijn rol van deskundige was gedevalueerd tot iets wat met heden ten dage zou noemen medewerker eerste lijnszorg.

Op het protestantse kerkerf vond het initiatief van de Hervormde kerk breed navolging en werden ook door kleinere denominaties orgeladviescommissies ingesteld. Slechts sporadisch kwam er nog maar een project tot stand zonder inschakeling van een al dan niet erkende orgeladviseur. In de vakpers werd dat dan nadrukkelijk vermeld, bijvoorbeeld Dwingelo, Protestantse Brug-Eskerk (1991).²⁸⁸ De inbreng van adviseurs ter voorkoming van misstappen werd doorgaans kennelijk als positief ervaren. Toch kan niet gesteld worden dat iedereen er even gelukkig mee was, zo sloeg de Deense orgelbouwer Poul-Gerhard Andersen opdrachten in Nederland af, omdat hij niet met een adviseur wenste samen te werken.²⁸⁹

²⁸⁷ Rijk Jansen, 'Afscheid van de OAC', *Organist & Eredienst*, november 1997, 229-230.

²⁸⁸ Dit orgel is besproken in *Organist & Eredienst*, januari 1992, nr. 1, 11-14 en *De Mixtuur* 76 (1994), 837-839

²⁸⁹ Hugo Bakker, 'Orgelbouw als weerspiegeling van Gods scheppingsorde', *Kerk & Muziek* 62/1 (2013), 18-23.

In Groningen en Drenthe waren met name in de vooroorlogse jaren veel orgeladviseurs werkzaam. Het betrof zowel individuele adviseurs, Van Meurs' collega-organisten, als institutionele adviesorganen. Een opleiding op dit terrein bestond niet: men moest het vak in de praktijk leren. De belangrijkste institutionele spelers op dit terrein waren voor de Tweede Wereldoorlog de Nederlandse Klokken- en Orgelraad en in de periode daarna de Hervormde Orgelcommissie. Waren kerkbesturen voor de oorlog vrij in hun keuze voor een adviseur, na de oorlog was met name op het Hervormde kerkerf sprake van gedwongen beroep op de eigen commissie. Dit laatste had gevolgen voor het aantal door Van Meurs uitgebrachte adviezen.

Naar het werk van individuele orgeladviseurs is nog nauwelijks onderzoek uitgevoerd. De archieven van twee belangrijke adviseurs, Lambert Ern  en Klaas Bolt, zijn weliswaar door de Universiteit van Utrecht in excerpt-vorm digitaal ontsloten, maar een analyse van hun werk ontbreekt vooralsnog. Via de ontsluiting kan duidelijk worden, wie bij welke projecten betrokken is geweest en/of welke informatie zij interessant genoeg vonden om te bewaren. In het volgende hoofdstuk zal worden ingegaan op Van Meurs' acquisitie.

